

YANGI O'ZBEKISTONDA TARIX SOHASINING DOLZARB MASALALARI

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

KONFERENSIYA TO'PLAMI

2026

URGANCH INNOVATIONS UNIVERSITETI

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

Yangi O'zbekistonda tarix sohasining dolzarb masalalari [Matn]: to'plam. – Urganch: 2026. – 212 b.

Dunyo tamaddunida **tarix fani** alohida va muhim o'rin egallaydi. Tarix boshqa fanlardan farqli ravishda insoniyat jamiyati taraqqiyoti, davlat va sivilizatsiyalarning shakllanishi, jamiyat hayotida yuz bergan siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarni izchil hamda tizimli ravishda o'rganadi. Tarix ilmi o'tmish voqealarini tahlil qilish orqali bugungi kunni anglash va kelajakni belgilashda ahamiyatli hisoblanadi.

“**Yangi O'zbekistonda tarix sohasining dolzarb masalalari**” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallar to'plamidagi ilmiy tezis va maqolalar tarix sohasida amalga oshirilgan so'nggi tadqiqot va yangiliklarni keng ilmiy jamoatchilikka yetkazishga xizmat qiladi.

Mas'ul muharrirlar:

t.f.n., professor v.b. R.Abdirimov

PhD., dots. U.Maxmudov

Tahrir hay'ati:

PhD., dots. R.Anyozov

PhD., dots. M.Egamberganova

PhD., dots. B.Satimov

PhD., dots. O.Rajabov

To'plamda keltirilgan tezis (maqola)larning mazmuni, undagi ma'lumotlar va me'yoriy hujjatlar hamda fikr-mulohazalar, takliflarning to'g'riligiga mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

ILK O'RTA ASRLARDA SIRDARYO QUYI HAVZASIDA MADANIY SINTEZ: KO'CHMANCHI VA O'TROQ AN'ANALAR UYG'UNLIGI

Sobirov Kuranboy

Urganch davlat universiteti professori

E-mail: k.sobirov@gmail.com

Yuldosheva Nilufar Davronbekovna

Urganch innovatsion universiteti magistranti

E-mail: nilufar7909360@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada VI–IX asrlarda Sirdaryoning quyi oqimidagi (Jetiasar madaniyati va unga tutash hududlar) o'troq va ko'chmanchi aholi o'rtasidagi madaniy aloqalar tahlil qilinadi. Arxeologik topilmalar asosida sug'orish dehqonchiligi, shaharsozlik va chorvachilik madaniyatlarining o'zaro ta'siri, shuningdek, turk va sug'diy an'analarning sintezi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Sirdaryo quyi havzasi, Jetiasar madaniyati, madaniy sintez, ilk o'rta asrlar, urbanizatsiya, ko'chmanchi-o'troq simbiozi, tirkash.

Аннотация: В данной статье анализируются культурные контакты между оседлым и кочевым населением нижнего течения Сырдарьи (Джетиасарская культура и прилегающие территории) в VI–IX веках. На основе археологических находок исследуется взаимодействие орошаемого земледелия, градостроительства и животноводства, а также синтез тюркских и согдийских традиций.

Ключевые слова: Нижнее течение реки Сырдарья, Джетиасарская культура, культурный синтез, раннее Средневековье, урбанизация, симбиоз кочевников и поселенцев, Тиркаш.

Abstract: This article analyzes the cultural contacts between the settled and nomadic populations of the lower Syr Darya (Jetiasar culture and adjacent areas) in the 6th–9th centuries. Based on archaeological findings, the interaction of irrigation agriculture, urban planning, and animal husbandry cultures, as well as the synthesis of Turkic and Sogdian traditions, is examined.

Key words: Lower reaches basin of the Syr Daryo, Jetiasar culture, cultural synthesis, early Middle Ages, urbanization, nomadic-settler symbiosis, Tirkash.

Kirish. Ilk o'rta asrlar Markaziy Osiyo tarixida etnomadaniy jarayonlarning eng faol bosqichi hisoblanadi. Sirdaryoning quyi oqimi o'zining geografik joylashuviga ko'ra, Buyuk Ipak yo'lining shimoliy tarmog'ida joylashgan bo'lib, ko'chmanchi turkiy qabilalar va o'troq dehqonchilik vohalari o'rtasidagi "muloqot zonasi" vazifasini o'tagan. Bu hududdagi madaniy sintez nafaqat iqtisodiy almashinuvda, balki moddiy va ma'naviy madaniyatning yangi namunalarini shakllanishida ham namoyon bo'ladi [1, 45-b]

1. Sirdaryo quyi havzasidagi arxeologik madaniyatlar xususiyati

Sirdaryo quyi oqimidagi madaniy jarayonlarning o'zagini Jetiasar madaniyati (mil.avv. I mingtallik oxiri – milodiy VIII-IX asrlar) tashkil etadi. Bu madaniyat o'zida ham o'troq ziroatchilik, ham ko'chmanchi chorvachilik elementlarini birlashtirgan.

Quyi Sirdaryo shaharlarining (masalan, Altiasar, Bedik, Qo'shasar) o'ziga xosligi ularning "qal'a-turar joy" shaklida bo'lganligidir. Bu shaharlar ko'chmanchilarning hujumidan himoyalaniish uchun emas, balki ko'chmanchi elitani o'troqlashtirish va ularning iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish uchun xizmat qilgan.[2,112-b.] Arxeologik qazishmalar natijasida topilgan don omborlari va shu bilan birga chorva mollarining suyak qoldiqlari bu yerda "aralash xo'jalik" tipi hukmron bo'lganini ko'rsatadi.

2. Moddiy madaniyatda sintez: Kulolchilik va me'morchilik

Madaniy uyg'unlik birinchi navbatda kulolchilik buyumlarida yaqqol ko'zga tashlanadi. Sirdaryo bo'yi aholisi tomonidan tayyorlangan sopol idishlarda ham o'troq Sug'd madaniyatiga xos bo'lgan charxda ishlov berish, ham ko'chmanchi dasht xalqlariga xos bo'lgan qo'lda yasash va geometrik naqshlar bilan bezash an'analari birlashgan.

Me'morchilikda: Jetiasar uylarining ichki tuzilishida markaziy o'choqning saqlanib qolishi ko'chmanchi o'tov (yurta) arxitektonikasining o'troq xom g'ishtli binolarga ko'chishini anglatadi. Tadqiqotchi L.Levina ta'kidlaganidek, bu uylar ko'chmanchilarning turg'un hayotga moslashuv davridagi "psixologik o'tish" bosqichi natijasidir. [3, 89-b.]

3. Savdo-iqtisodiy aloqalar va "Tirkash" tizimi

Ilk o'rta asrlarda Sirdaryo quyi havzasida o'ziga xos "simbioz" (o'zaro manfaatli hamkorlik) shakllangan. Ko'chmanchilar o'troq aholini chorva mahsulotlari (go'sht, teri, jun) va jangovar otlar bilan ta'minlagan bo'lsa, o'troq vohalar ularga g'alla, hunarmandchilik buyumlari va ipak yetkazib bergan. Bu aloqalar natijasida Yangikent, Juyev, Huvara kabi shaharlar vujudga keldiki, ular ham dasht, ham voha madaniyatining chorrahasi hisoblangan. Arab manbalarida (al-Idrisiy, Ibn Havqal) Sirdaryo bo'yi shaharlari o'g'uzlarning qishloqlari va savdo markazlari sifatida tilga olinadi. [4,67-b] Bu hududda topilgan Vizantiya oltin tangalari va Xitoy oynalari xalqaro savdo ushbu sintezni yanada tezlashtirganidan dalolat beradi.

4. Ma'naviy va diniy qarashlarning uyg'unligi

Sirdaryoning quyi havzasida zardushtiylik, shomanizm va keyinchalik islom dini elementlarining aralashuvi kuzatiladi. Masalan, qabrlarga oziq-ovqat va qurol-yarog' qo'yish (ko'chmanchilar an'anasi) bilan bir qatorda, o'troq aholiga xos bo'lgan ossuariylarda (suyakdonlarda) dafn etish odatlari parallel ravishda uchraydi. Bu "sinkretik e'tiqod" jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi muhim omil bo'lgan. [5,134-b]

Xulosa shuki, ilk o'rta asrlarda Sirdaryo quyi havzasi o'ziga xos "madaniy laboratoriya" vazifasini o'tagan. Ko'chmanchi va o'troq an'analarning sintezi natijasida:

- Iqtisodiy barqarorlik: Chorvachilik va dehqonchilikning birlashishi qurg'oqchil iqlim sharoitida yashab qolish imkonini bergan.
- Etnik integratsiya: Turk-o'g'uz qabilalarining o'troqlashishi natijasida yangi shahar madaniyati shakllangan.

- Siyosiy ahamiyat: Bu sintez keyinchalik O'g'uzlar davlatining qudratli poydevoriga aylangan.

Mazkur madaniy uyg'unlik Markaziy Osiyo xalqlarining umumiy sivilizatsiyasi rivojiga qo'shilgan ulkan hissadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gulyamov Ya.G. Xorazmning sug'orilish tarixi. – Toshkent: Fan, 1957.
2. Levina L.M. Ethnocultural history of the eastern Aral Sea region. Jetiasar culture. – Moscow: Nauka, 1996.
3. Tolstov S.P. Qadimgi Xorazm madaniyatini izlab. – Toshkent, 1964.
4. Rtveladze E.V. The Great Silk Road: Encyclopedic handbook. – Tashkent, 1999.
5. Ibn Havqal. Kitob surat al-arz (Yer surati). – Sharqshunoslik institutining qo'lyozmalar fondi.